

## **Концептуальні засади формування сегмента видавничої продукції НАН України в електронному середовищі**

Концепцією розвитку Національної академії наук України на 2013–2023 рр. зазначено, що ефективність наукових досліджень, поряд з їх кадровим, матеріально-технічним, інформаційним, фінансовим забезпеченням, значною мірою визначається застосуванням новітніх форм і методів організації наукового пошуку. Сучасний рівень упровадження по всьому світу передових інформаційно-комунікаційних технологій є викликом часу і для науково-видавничої діяльності Академії наук.

На сьогодні установи Національної академії наук України здійснюють випуск близько 300 назв періодичних видань (Каталог періодичних видань НАН України, 2014, детальніше – у статті М. Язвинської, <http://goo.gl/Nm8qU2>). З них 91 журнал та 42 збірники наукових праць започатковані за участі НАН України. Але лише незначна частина фахової наукової літератури, що видається академічними установами, доступна та відома науковій спільноті, особливо за кордоном.

Ця «недоступність» є результатом інертності наукових видань у провадженні сучасних технологій, а також обмеженого використання англійської мови. За умов світової глобалізації та зростання рівня інформатизації суспільства дедалі більшого значення набувають електронні джерела інформації як найбільш оперативні та доступні найширшому колу осіб. Науковий журнал, оперативний доступ до якого неможливий через інтернет-мережу, швидко втрачає свою привабливість для користувачів.

Група науково-методичного забезпечення видавничої діяльності НАН України, що працює в штаті Видавничого дому «Академперіодика» як базової організації Науково-видавничої ради НАН України, регулярно проводить моніторинг представлення в електронному просторі періодичних видань НАН України. За останніми даними, з якими детально можна ознайомитися в статті Ю. Діденко (<http://goo.gl/YVHPRD>), із 86 наукових журналів НАН України особисту сторінку має 51 видання, але у 20 з них сторінки містяться на ресурсах закордонних видавців, які здійснюють перевидання журналів англійською мовою.

Значна кількість журналів представляють інформацію на сайтах інститутів, що є їх видавцями, але часто ця інформація має фрагментарний характер і не дає змоги читачеві-досліднику отримати бажану інформацію. Тобто зовні журнали НАН України в плані доступності споживачеві виглядають зовсім по-різному.

Деякі з академічних журналів пройшли шлях самовдосконалення, їхній досвід використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій необхідно вивчати, узагальнювати та поширювати, що, до речі, є одним з напрямів роботи групи науково-методичного забезпечення видавничої

діяльності НАН України, проте інші – відверто перебувають у минулому тисячолітті й практично не «видимі» світовій спільноті.

Аналіз ситуації, яка склалась із представленням наукових періодичних видань в електронному просторі, вивчення світового досвіду й досвіду найбільш «просунутих» вітчизняних наукових журналів виявив, що в основі лежать проблеми організаційного характеру. Це спонукало сформулювати певні концептуальні засади формування сегмента видавничої продукції НАН України в електронному середовищі.

Основою «піраміди» академічного інформаційного блоку в електронному середовищі мають бути уніфіковані веб-ресурси всіх наукових періодичних видань. Попри все розмаїття вимог агрегаторів наукової інформації, зокрема наукометричних баз, на сьогодні вже існує усталений набір обов'язкових характеристик та елементів веб-ресурсу наукового періодичного видання. Наявність цих характеристик та елементів обов'язкова, якщо видання позиціонує себе як сучасне та серйозне і прагне бути більш «видимим» світовій науковій спільноті.

#### **Загальні характеристики веб-ресурсу наукового періодичного видання:**

- веб-ресурс має бути сталим, постійно поновлюваним та легко доступним;
- видавець повинен забезпечити безперебійне функціонування ресурсу в цілому та усіх його структурних частин;
- на веб-ресурсі повинна постійно з'являтися нова інформація: про нові випуски – по мірі їх виходу, про зміни у вимогах, правилах для авторів, складі редакційної колегії тощо – своєчасно.
- веб-ресурс повинен бути виокремленим ресурсом, а не структурною частиною загального ресурсу наукової установи. Адреса має бути короткою та зрозумілою для максимального полегшення пошуку видання для користувачів мережі Інтернет;
- один з визначних параметрів доступності наукової інформації – мова її представлення.

Значна кількість закордонних видань виходить тільки англійською мовою, наприклад, протягом останнього десятиліття з'явилося багато англомовних наукових журналів в азіатських країнах. Але багато видань створюють паралельні версії англійською та національною мовами, що є важливим з точки зору осучаснення й розвитку національної наукової термінології. У пострадянських країнах, у тому числі й в Україні, на теренах яких загальноживаною науковою мовою була російська, досі збереглася традиція подавати наукову інформацію трьома мовами: національною, російською та англійською. Це дає змогу максимально розширити читацьку аудиторію.

Однак «мовне» питання в кожному виданні є питанням інформаційної політики цього конкретного видання і належить до сфери компетенції редакційної колегії.

За умови використання кількох мов веб-ресурс повинен складатися з відповідної кількості структурних розділів. Мова інтерфейсу структурного розділу при цьому має бути тою ж, що й мова викладення матеріалу. Структурні розділи повинні бути аналогічними за набором (комплектністю) інформації.

#### **Основні обов'язкові елементи структурного розділу веб-ресурсу наукового періодичного видання:**

– головна сторінка з переходами на розділи іншими мовами, яка містить повну назву, міжнародний стандартний код серіального видання ISSN; правильне скорочення назви, рекомендоване для оформлення посилань; логотип (якщо є); інформацію про засновників; інформацію про рік заснування та його періодичність; інформацію про зміну назв, що відбувалася протягом його існування; інформацію про наукові напрями та цільову аудиторію, наявні в ньому рубрики; відомості про агрегатори наукової інформації, до яких входять видання; переходи на сторінки «редакційна колегія», «авторам», «архів», «пошук», «передплата», «контакти»;

– інформаційні сторінки про редакційну колегію, інформацію для авторів та щодо рецензування, контакти, пошук, передплату тощо;

– архів номерів, де кожному числу відповідає окрема сторінка з його змістом; окремі сторінки для кожної статті (так звані домашні, поточні або цільові), незалежно від того – це стаття з поточного чи архівного числа;

– на кожній сторінці розділу повинно бути вміщено назву видання відповідною мовою та його ISSN.

Окремої уваги потребує застосування для статей у наукових періодичних виданнях цифрових ідентифікаторів об'єктів (DOI). Академічні журнали за рідкісним винятком не користуються цими ідентифікаторами, проте їх упровадження дає унікальні можливості стати «видимими» для світової наукової спільноти.

Детальну інформацію щодо ідентифікаторів і впровадження системи надання цифрових ідентифікаторів об'єктів (DOI) та їх корисність можна знайти в статтях цього збірника А. Радченко, Т. Яцків та І. Тихонкової (<http://goo.gl/UvBJmN> та <http://goo.gl/VQMpoq> відповідно).

Видавничий дім «Академперіодика» НАН України та передплатне агентство «Укрінформнаука» провели величезну роботу, і з 2015 р. вся періодика Національної академії наук України може запровадити застосування цифрових ідентифікаторів. До речі, застосування цифрових ідентифікаторів потребує також створення на сайті журналу відповідної сторінки з метаданими статей журналу.

Упровадження цифрових ідентифікаторів DOI буде мати найбільший ефект, якщо в журналах пристатейні списки посилань будуть оформлювати відповідно до вимог світових наукометричних баз та з наведенням DOI цитованого джерела. Правильний опис використовуваних джерел у списках літератури є запорукою того, що цитована публікація буде врахована під час оцінювання наукової діяльності її авторів. На <http://goo.gl/xbitYw> можна ознайомитися з Правилами оформлення списку літератури (*References*), транслітерованого в романському алфавіті (латиниця), підготовленими редакцією журналу «Демографія та соціальна економіка». Ці правила – взірць для кожного наукового видання.

Видавничий дім «Академперіодика» не тільки визначив обов'язкові характеристики та елементи веб-ресурсу наукового періодичного видання, але й створив електронний «шаблон» такого ресурсу – типовий сайт. На основі цього програмного продукту легко можна створювати персональні веб-ресурси будь-якого періодичного видання. Сьогодні на цій базі вже функціонують персональні сайти загальноакадемічних журналів: «Наука та інновації» та його англійської версії *Science and Innovation*, «Вісник Національної академії наук України», «Доповіді Національної академії наук України».

Для формування відповідного сегмента видавничої продукції Академії наук в електронному середовищі надзвичайно важливо також, щоб інформація про сайти наукових періодичних видань, що існують як окремі ресурси, була узагальнена і представлена на єдиній академічній плат формі. Роль такої узагальнювальної інформаційної платформи виконує створений у межах загальноакадемічного порталу корпоративний веб-ресурс «Наукові публікації та видавнича діяльність НАН України» ([www.publications.nas.gov.ua](http://www.publications.nas.gov.ua)).

Це надзвичайно важлива частина в справі формування сегмента видавничої продукції в електронному просторі, оскільки тут висвітлюється весь спектр видавничої продукції НАН України. На ресурсі представлені постійно оновлювані каталоги періодичних та книжкових видань НАН України, пов'язані гіперпосиланнями з веб-ресурсами окремих видань, електронні версії загальноакадемічного збірника «Наука України у світовому інформаційному просторі», нормативні акти, що регламентують представлення наукових видань в електронному просторі, інша довідкова інформація.

У контексті обговорення формування сегмента видавничої продукції НАН України в електронному середовищі варто засвідчити визначну роль Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, яка працює над створенням фундаментальної електронної бібліотеки «Україніка». Представлення в «Україніці» повного архіву кожного періодичного наукового видання має бути одним з головних завдань редакційних колегій та видавців.

При обговоренні загальних характеристик веб-ресурсу наукового періодичного видання вище було зазначено, що мовна політика видання –

прерогатива редакційної колегії. Проте сьогодні увесь науковий світ спілкується англійською, і впровадження передових інформаційно-комунікаційних технологій маємо розглядати в комплексі з повномасштабним упровадженням англійської мови. Інакше важко сподіватися на зростання присутності наукових видань НАН України в міжнародних базах даних та системах цитування наукової літератури.

Широке представлення в мережі Інтернет видавничої продукції НАН України потребує серйозної юридичної підтримки. Це питання регулювання охорони авторського права на видавничу продукцію в електронному середовищі, порядку вільного доступу до наукових публікацій, захисту авторського права в електронному середовищі. Видавничим домом «Академперіодика» НАН України розроблені й упроваджені деякі види договорів, що регулюють взаємовідносини авторів, редакцій, редколегій, видавців, у тому числі й при опублікуванні праць у мережі Інтернет. Робота в цьому напрямі лише розпочата. Вивчення світового досвіду вказує на актуальність подальшого вдосконалення практики охорони авторського права як у Національній академії наук України, так і в державі загалом.

Розширення академічного сегмента наукової літератури в електронному середовищі сприятиме зростанню престижу роботи науковця і української науки, дозволить оперативно аналізувати і оцінювати діяльність наукових установ академії, роботу її вчених та наукових шкіл, а також ілюструватиме співпрацю учених НАН України з вищою школою, урядовими структурами, зарубіжними науковими організаціями та установами. Представлення на єдиній технологічній платформі різних видів наукової видавничої продукції в уніфікованому відповідно до корпоративних академічних стандартів вигляді сприятиме вирішенню основних статутних завдань НАН України як вищої державної наукової організації ***(Вакаренко О. Концептуальні засади формування сегмента видавничої продукції НАН України в електронному середовищі // Наука України у світовому інформаційному просторі (http://goo.gl/VEaMXj). – 2014. – Вип. 10).***